Д.А. ІВЖЕНКО

*Діана Андріївна Івженко, студентка магістратури юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка**

ORCID: 0000-0003-4023-8809

АМНІСТІЯ УЧАСНИКІВ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: МЕЖА МІЖ МИРОМ ТА СПРАВЕДЛИВІСТЮ

Постановка проблеми. Довготривалий збройний конфлікт на сході України, чисельні жертви українських військових та цивільного населення, намагання української влади знайти шлях до врегулювання конфлікту виключно дипломатичним шляхом зумовлюють виникнення гострих і антагоністичних дискусій щодо доцільності застосування амністії стосовно учасників незаконних збройних формувань, які тимчасово контролюють територію окремих районів Донецької та Луганської областей.

Полеміка щодо амністії порушується як в експертних, наукових, так і в політичних колах. Разом із тим, важливо усвідомлювати, що звільнення від кримінального переслідування та відповідальності комбатантів сприймається суспільством вкрай критично, оскільки в такому питанні доволі важко втримати «золоту середину» між миром та справедливістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблематики інституту амністії здійснили такі вчені, як О. Дудоров, П. Матишевський, М. Гнатівський, О. Васильченко, С. Ольшанецька, М. Коржанський.

На жаль, попри високий рівень актуальності та чималу увагу до інституту амністії з боку української влади, політичних партій, міжнародних урядових та неурядових організацій, у вітчизняній науковій думці питання цього інституту досліджені і висвітлені недостатньо.

Метою статті є дослідження механізмів та наслідків застосування амністії щодо учасників збройних конфліктів, які історично мали місце в зарубіжних країнах, а також врахування їх досвіду задля імплементації в Україні з метою нормалізації ситуації в Донецькій та Луганських областях та забезпечення повноцінної мирної життєдіяльності на цих територіях.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на значну кількість збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру в світі та неминучість застосування амністії як елементу перехідного або відновлювального правосуддя, цей інститут залишається малодослідженим у юридичній літературі. Цим зумовлена відсутність єдиного підходу в юридичній науковій думці до розуміння інституту амністії.

Наприклад, М. Фріман, директор департаменту міжнародних відносин Міжнародної кризової групи, розглядає амністію як «спеціальну правову норму, основною функцією якої є усунення перспективи та наслідків кримінальної відповідальності конкретної особи чи груп осіб за вчинення певних видів правопорушень»¹.

К. Булл стверджує, що «амністія учасників збройного конфлікту – юридичний намір уряду певної держави звільнити від кримінальної відповідальності та покарання комбатантів за вчинення кримінальних правопорушень, окрім випадків можливого кримінального переслідування або застосування цивільно-правової відповідальності за певні категорії злочинів»².

Варто зазначити, що питання амністії учасників збройних конфліктів завжди розглядається крізь призму протиставлення миру та справедливості, гуманізму та безкарності, прощення та невідворотності покарання. Виходячи з вищевикладеного, в міжнародному гуманітарному праві виокремлюють дві основні моделі інституту амністії – «модель прав людини» та «миротворчу модель».

Прибічники першої моделі вважають, що амністія є перешкодою у здійсненні кримінального судочинства, що, в свою чергу, має бути метою постконфліктних суспільств, які стикаються зі спадщиною системних порушень прав людини³. Таким чином, професор Д. Орендліхер переконаний, що «небезпечні наслідки безкарності посилюються, коли притягнення до відповідальності передбачається законом про амністію, ухваленим військовими або іншими автономними державними установами»⁴.

Представники «миротворчої моделі» вважають, що амністія – це форма відновлювального правосуддя. Відповідно до такої позиції, застосування амністії передбачає укладання своєрідної суспільної угоди, коли комбатантам пропонується прощення за визнання правди, а також обіцянка демобілізації взамін на зусилля з відновлення суспільства⁵. Справедливою є думка В. Голанда-Дебаса, який зазначає, що «засоби досягнення миру і здійснення правосуддя не завжди співпадають і в тих випадках, коли вони знаходяться в суперечності – на перше місце треба ставити забезпечення і підтримку миру»⁶.

Міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини рекомендують застосовувати інститут амністії як засіб примирення після закінчення воєнних дій до якомога більшого числа осіб, що були позбав-

лені волі у зв'язку з таким конфліктом. Відповідно до п. 5 ст. 6 Додаткового Протоколу II до Женевських конвенцій, «органи, що перебувають при владі, прагнуть надати якомога ширшу амністію особам, які брали участь у збройному конфлікті, та особам, позбавленим волі з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом»⁷.

Разом із тим можна спостерігати поступову зміну позицій міжнародних урядових та неурядових організацій до імплементації інституту амністії.

Неодноразово Рада Безпеки ООН у своїх резолюціях висловлювала позицію щодо неможливості застосування амністії до осіб, які вчинили серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, а саме: воєнні злочини, геноцид та злочини проти людяності. Перелік протиправних діянь, віднесених до кожного виду вищезазначених злочинів, надано в Римському Статуті міжнародного кримінального суду⁸. Таким чином, у резолюції Ради Безпеки ООН 1997 р. щодо територіальної цілісності Хорватії зазначено, що «Організація Об'єднаних Націй закликає Уряд Республіки Хорватії імплементувати Закон про амністію справедливо та об'єктивно відповідно до міжнародних стандартів, в тому числі забезпечивши всеохоплююче розслідування та обвинувачення щодо окремих осіб за вчинення серйозних порушень міжнародного гуманітарного права»⁹.

Відповідно до Принстонських принципів універсальної юрисдикції 2001 р., амністія не має розповсюджуватись на деякі грубі порушення прав людини і норм міжнародного гуманітарного права. Коли Організація Об'єднаних Націй розглядала питання про укладення Угоди про мир в Сьєрра-Леоні, то було зазначено, що положення щодо амністії і помилування цієї Угоди не мають застосовуватись до міжнародних злочинів геноциду, воєнних злочинів та інших серйозних порушень прав людини¹⁰.

Генеральний секретар ООН К. Аннан у доповіді «Верховенство права та правосуддя перехідного періоду в конфліктних та пост-конфліктних суспільствах» зазначив наступне: «Правосуддя і мир – це не ворогуючі сили, вони взаємодіють та зміцнюють одне одного. В мирних угодах не може передбачатися амністія за геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності та грубі порушення прав людини»¹¹.

Отже, можемо вважати позицію міжнародних організацій та інститутів цілком сформованою в питанні справедливих та розумних обмежень щодо застосування інституту амністії.

Повертаючись до питання амністії в контексті реінтеграції та деокупації окремих районів Донецької та Луганської областей, її проголошення видається неминучим, з огляду на курс української влади вирішувати збройний конфлікт виключно дипломатичним шляхом. Важливо зауважити, що таке зобов'язання Україна також взяла на себе в рамках Мінських домовленостей, підписаних лідерами Німеччини, Франції, України та Росії 12 лютого 2015 року. Відповідно до п. 5 вищезазначених домовленостей, «Україна має забезпечити помилування і амністію шляхом введення в силу закону, що забороняє переслідування і покарання осіб у зв'язку з подіями, що мали місце в окремих районах Донецької та Луганської областей України»¹².

Нагадаємо, що 16 вересня 2014 р. Верховна Рада України конституційною більшістю ухвалила Закон «Про недопущення переслідування та покарання осіб-учасників подій на території Донецької та Луганської областей»¹³. Однак ухвалений Закон так і не був підписаний президентом, а відтак не набрав чинності. У свою чергу, М. Хавронюк зазначив, що «положення Закону, навіть за умови набрання ним чинності, практично неможливо реалізувати, оскільки не передбачено жодного правового механізму перевірки того, чи виконали особи, яких передбачається звільнити від відповідальності або покарання, умови, прописані в положеннях закону». На думку К. Задой, «політична доцільність ухвалення Закону переважила над принципом верховенства права»¹⁴.

Отже, видається очевидним, що на часі є розробка та ухвалення нового закону про звільнення від кримінального переслідування учасників збройного конфлікту на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, однак важливо не допустити привілеювання політичного компромісу та доцільності над принципами верховенства права та справедливості.

У зв'язку з цим варто врахувати досвід застосування інституту амністії в зарубіжних країнах, який демонструє велику варіативність його моделей. У Хорватії в 1996 р. було прийнято Закон «Про всезагальну амністію Республіки Хорватія», яким передбачалось звільнення від кримінальної відповідальності винних у злочинних діяннях, вчинених у ході збройного повстання чи збройних конфліктів в Республіці Хорватія. Разом із тим, відповідно до ухваленого Закону, амністія не застосовувалась до воєнних злочинів та злочинів проти людяності¹⁵.

Хрестоматійним прикладом є амністія, застосована в Південно-Африканській Республіці після завершення політики апартеїду проти чорношкірого населення. У 1995 р. було прийнято Закон «Про сприяння національному єднанню і примиренню», яким передбачалось створення Комісії зі встановлення істини та примирення. Комісія складалась з трьох комітетів, одним з яких був Комітет з амністії, що діяв як квазісудовий орган, приймаючи рішення в кожному конкретному випадку – призначати особі амністію чи відмовити у наданні останньої¹⁶.

Звісно, Україні доведеться шукати власну модель застосування інституту амністії, оскільки навряд чи доцільно буде взяти і скопіювати досвід певної зарубіжної країни, без врахування особливостей збройного конфлікту на території України, неоднозначності його кваліфікації з точки зору міжнародного гуманітарного права та фактору наявності зовнішнього впливу – агресора. Як справедливо зауважує Є. Головаха, заступник директора Інституту соціології НАН України, «у суспільства, яке проживає в стані війни та кризи, запит на покарання завжди вищий, аніж здатність до прощення».

М. Гнатовський зазначає, що «спеціальна амністія для учасників збройного конфлікту потребує спеціального законодавства, в якому законодавець повинен детально визначити види злочинів, щодо яких може бути застосована амністія та відповідні обмеження»¹⁷.

Тому, проаналізувавши досвід зарубіжних постконфліктних держав у питанні запровадження інституту амністії, дослідивши висновки та рекомендації міжнародних міжурядових та неурядових організацій, можна

визначити такі обов'язкові умови звільнення від кримінальної відповідальності учасників збройного конфлікту.

Сторони збройного конфлікту мають застосовувати амністію після завершення воєнних дій, як акт гуманізму, спосіб примирення та нормалізації життєдіяльності в пост-конфліктному суспільстві.

Амністія може бути застосована виключно після виконання всіх необхідних безпекових умов: роззброєння, демобілізації та реінтеграції. Відповідно до Методів роззброєння, демобілізації та реінтеграції (далі – РДР) другого покоління в миротворчих операціях, виконання вищезазначених умов можливе у випадку: підписання сторонами конфлікту мирної угоди, як легітимної основи для РДР, політичної волі сторін до виконання миротворчої тріади, а також мінімальних гарантій безпеки¹⁸.

Мають бути запроваджені справедливі обмеження у застосуванні амністії відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, зокрема неможливість звільнення від кримінального переслідування та відповідальності за вчинення геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Необхідно забезпечити права жертв збройного конфлікту та суспільства знати правду про порушення норм міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права.

Отже, амністія учасників збройного конфлікту є необхідною умовою припинення вогню, роззброєння, демобілізації та реінтеграції. Разом із тим важливо розуміти, що учасники незаконних збройних формувань лише в тому випадку складуть зброю, якщо будуть впевнені у своїй безпеці. Важливо, що відповідно до норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, амністія не може застосовуватись до злочинів проти людяності, воєнних злочинів та геноциду. Отже, при розробленні, імплементації та застосуванні інституту амністії до комбатантів варто зберігати баланс між питаннями забезпечення миру та дотримання принципу справедливості.

¹ Freeman Mark. 2009. Necessary Evils: Amnesties and the Search for Justice. Cambridge: Cambridge University Press. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/necessary-evils/8C570946A082DA530571C4883E6402B4>

² Carolyn Bull, Amnesty (2001) (Prepared by Carolyn Bull for Interim Office, Commission for Reception, Truth and Reconciliation in East Timor. URL: unsworks.unsw.edu.au

³ Vivanco José Miguel. 2016. Colombia Peace Deal's Promise, and Flaws. Human Rights Watch. October 30, 2016. URL: <https://www.hrw.org/news/2016/09/27/colombia-peace-deals-promise-and-flaws>

⁴ Orentlicher Diane F. 1995. Settling Accounts: The Duty to Prosecute Human Rights Violations of a Prior Regime. In Transitional Justice: How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes, Vol. 1, edited by Neil J. Kritz. Washington, DC: USIP. URL: <https://digitalcommons.law.yale.edu/ylj/vol100/iss8/10/>

⁵ McEvoy, Kieran, and Louise Mallinder. 2012. Amnesties in Transition: Punishment, Restoration, and the Governance of Mercy. Journal of Law and Society 39 (3):410–440. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-6478.2012.00591.x>

⁶ The International Legal System in Quest of Equity and Universality. Liber amicorum Georges Abi-Saab / L. Boisson de Chazournes, V. Gowlland-Debbas. – Brill, Nijhoff, 2001. 864 p. URL: <https://brill.com/view/title/10810>

⁷ Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II), 8 June 1977. URL: <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/INTRO/475>

⁸ Римський статут міжнародного уголовного суда. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588

⁹ Резолюція Ради Безпечности ООН S/RES/1120 (1997). URL: <https://www.un.org/securitycouncil/ru/content/resolutions-adopted-security-council-1997>

¹⁰ Резолюція 56 Генеральної Асамблеї ООН A/56/677b от 4 декабря 2001 г. о Принстонских принципах универсальной юрисдикции A/56/677b. URL: <http://www.un.org/documents/ga/docs/56/677b.htm>

¹¹ Верховенство права : доклад Европейской Комиссии за демократию через право (Венеция, 25–25 марта 2011 г.). URL: <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDLAD%282011%29003rev-rus>

¹² Комплекс мер по выполнению Минских соглашений, согласованный Трёхсторонней контактной группой на саммите в Минске 12 февраля 2015 г. URL: <https://www.osce.org/ru/cio/140221>

¹³ Проект Закону України «Про недопущення переслідування та покарання осіб-учасників подій на території Донецької та Луганської областей» від 16 вересня 2014 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52183

¹⁴ Закон про «амністію» для «сепаратистів і терористів» неможливо застосувати на практиці – експерти. URL: <http://justice.org.ua/politika-i-pravo-podiji-fakti-komentari/zakon-pro-amnistiyu-dlya-separativistiv-i-teroristiv-nemozhливо-zastosuvati-na-praktitsi-eksperti>

¹⁵ Совет Безопасности ООН. Заявления о ситуации в Хорватии Председателя 4 от 6 марта 1997 г. (S/PRST/1997). URL: <https://undocs.org/ru/S/PRST/1997/48>

¹⁶ Kobina Egyir Daniel. Amnesty as a tool of transitional justice: the South African Truth and Reconciliation Commission in profile / Kobina Egyir Daniel. – Pretoria, South Africa, 2001. 58 p.

¹⁷ Микола Гнатовський: Україні доведеться шукати свою власну модель амністії. URL: <http://ecpl.com.ua/news/mykola-hnatovs-kyu-ukraini-dovedet-sia-shukaty-svoiu-vlasnu-model-amnistii/>

¹⁸ Second Generation Disarmament, Demobilization and Reintegration (DDR) Practices in Peace Operations. URL: <https://peacekeeping.un.org/en/second-generation-disarmament-demobilization-and-reintegration-ddr-practices-peace-operations>

Резюме

Івженко Д.А. Амністія учасників збройного конфлікту: межа між миром та справедливістю.

У даній статті розглянуто застосування інституту амністії в розрізі збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру в зарубіжних країнах, досліджено нововки й рекомендації міжнародних урядових та неурядових організацій щодо звільнення учасників збройних конфліктів від кримінальної відповідальності.

Також у статті розглянуто питання особливостей застосування амністії в умовах збройного конфлікту на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей. Особлива увага звертається на обов'язкові умови надання амністії колишнім комбатантам.

Ключові слова: збройний конфлікт, амністія, міжнародне право, тимчасово окуповані території, міжнародні організації.

Резюме

Івженко Д.А. Амнистія учасників збройного конфлікту: грань між миром і справедливістю.

В даній статті розглянуто застосування інституту амністії в контексті збройних конфліктів міжнародного і немеждународного характеру в зарубіжних країнах, досліджені висновки і рекомендації міжнародних урядових і неправительствених організацій на користь звільнення учасників збройних конфліктів від кримінальної відповідальності.

Також в статті розглянуто питання особливостей застосування амністії в умовах збройного конфлікту на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей. Особливу увагу приділено обов'язковим умовам надання амністії колишнім комбатантам.

Ключові слова: збройний конфлікт, амністія, міжнародне право, тимчасово окуповані території, міжнародні організації.

Summary

Diana Ivzhenko. Amnesty for combatants involved in armed conflicts: between peace and justice.

The article deals with amnesty for combatants, who committed crimes in international armed conflicts or armed conflicts of non-international character in foreign countries, there are also explored conclusions and recommendations of international government and non-government organisations on exemption combatants from criminal liability.

It's obviously, that amnesty does not apply to the perpetrators of such crimes as genocide, crimes against humanity, war crimes, torture, enforced disappearances, and some others.

Considering the extended armed conflict in the east of Ukraine, it's extremely necessary to examine the institution of amnesty within the context of diplomatic and peaceful measures of ending the conflict. As far as Ukraine is concerned, amnesty in Ukraine is a step towards general reconciliation of the society given serious work and understanding within the society is completed.

Moreover, in article discussed the question on specificities of amnesty's implementation in context of armed conflict on temporarily occupied territories of Donetsk and Luhansk regions. Special attention is focused on binding terms of amnesty for combatants.

As a conclusion, author of this article states on some necessary conditions for implementing the amnesty for combatants in post-conflict society. These conditions are:

1. Disarmament, demobilisation, reintegration. This is one of the most controversy and difficult steps. Combatants only then are going to be disarmed when they feel their safety under international and national law.

2. There is a list of human rights violations that may not be pardoned by the amnesty: genocide, crimes against humanity and war crimes.

3. The nation and victims of the armed conflict have to know the truth about all violations of human rights according to international humanitarian law and international human rights law.

It's important to understand, that amnesty is one of the institutions in post-conflict society, that aimed for the end of the conflict, stabilisation of the political situation in the country, disarming and reintegration.

Key words: armed conflict, amnesty, international law, temporary occupied territories, international organisation.

DOI: 10.36695/2219-5521.1.2020.84

УДК 341.1/8

Н.В. КРАМАРЧУК

*Наталія Василівна Крамарчук, студентка магістратури Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка**

ORCID: 0000-0001-7911-2213

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ПОПЕРЕДЖЕННЯ, ЛІКВІДАЦІЇ ТА ПОКАРАННЯ ЗА НАСИЛЬСТВО НАД ЖІНКАМИ

Постановка проблеми. Колишній Генеральний секретар ООН Кофі Аннан сказав: «Насильство щодо жінок, напевно, найганебніше порушення прав людини і, напевно, найрозповсюдженіше. Воно не визнає географічних, культурних кордонів чи кордонів за рівнем добробуту. Доки воно існує, ми не можемо стверджувати, що дійсно просуваємося в напрямку рівності, розвитку та миру»¹. Насильство над жінками – це комплексна проблема, для вирішення якої необхідне об'єднання зусиль фахівців та спеціалістів з різних сфер діяльності. Одним із основоположних елементів подолання даної проблеми є формування належного правового фундаменту та вироблення ефективного механізму попередження, покарання та ліквідації насильства над жінками. Аналіз європейського регіонального механізму попередження, покарання та ліквідації насильства над жінками дасть змогу визначити, наскільки українське правове регулювання у даній сфері відповідає міжнародним стандартам, які діють у регіоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дану проблему досліджували багато вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема, Й. Банасюк, А.О. Галай, Л.О. Головка, О.Р. Дашковська, Д.Г. Заброра, О.О. Касьян,

© Н.В. Крамарчук, 2020

* *Nataliia Kramarchuk, student of II year of Master's degree division of the Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv*